

І. П. Ольшевська, старший викладач
кафедри міжнародної економіки КНЕУ

ІНСТИТУЦІЙНІ РЕГУЛЯТОРИ ЗОВНІШНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МІГРАЦІЇ

В статті розглянуті деякі аспекти з інституційного регулювання зовнішньої української міграції, роль міграційних процесів в сучасному глобалізованому суспільстві, проблеми регулювання трудових міграційних процесів, визначено систему першочергових заходів для покращення ефективності управління трудовими міграціями.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: міграція, ринок праці, трудові ресурси, інституційне регулювання.

З кінця XX століття більшість країн світу є залученими в світову трудову міграцію. За даними ООН, учасниками міжнародного трудового обміну стають практично всі країни світу. В умовах глобалізації, у зв'язку зі збільшенням потоків міграції виникає гостра потреба глобального регулювання цих процесів міжнародними організаціями та міжнародними співтовариствами зокрема. Як відмічає О. І. Ступиницький, з інституціонального погляду ми вступаємо в абсолютно безпрецедентний період глобалізації, коли поняття «гіпер» та дійсність прямо узгоджені. Ринки капіталів, товарів і робочої сили віртуальні та інтернаціональні. Найважливіші рішення переносяться на наднаціональний рівень, а конкуренція є тотальною та індивідуальною одночасно.

Важливість вивчення процесів міжнародної міграції полягає в тому, що в перспективі її потоки в умовах зростання мобільності населення і світу, що глобалізується, будуть постійно збільшуватись. У той же час міграція є причиною майбутніх соціальних трансформацій у країнах базування і країн, що приймають робочу силу. Міграція може бути направлена на подальший розвиток і покращення економічних і соціальних умов у суспільстві чи альтернативно може допомагати припинити стагнацію і нерівність. Багато залежить від характеру міграції і тих дій, що в зв'язку з цим приймаються урядами.

Таким чином, актуальність даної статті визначається, насамперед, необхідністю вивчення процесів міжнародної міграції з урахуванням міжнародного досвіду в контексті підвищення ефек-

тивності управління міграційними процесами і вибору оптимальної моделі їх координації та регулювання.

Вивчення процесів міжнародної міграції завжди були в полі наукових інтересів дослідників. Серед них С. І. Пирожков, Е. М. Лібанова, В. М. Новиков, А. М. Поручник, О. Малиновська, О. Леонтенко, Н. Вишневецька, І. Цапенко, Л. Тарлецька, А. Ю. Хомра, О. В. Позняк, М. Д. Романюк, І. М. Прибиткова та ін.

Певний доробок у розробку цієї проблематики внесли також зарубіжні науковці П. Ліндерт, М. Портер, Д. Стігліца ін.

Ціллю статті є дослідження процесів управління міграційними процесами з урахуванням зарубіжного досвіду.

В умовах глобалізації світової економіки, у зв'язку з розвитком міжнародної торгівлі, потоків капіталів і міграції, долі працюючого населення різних країн світу переплітаються все тісніше. Те, що відбувається, відкриває нові можливості, але також викликає побоювання, що в результаті міжнародної конкуренції і вільного руху капіталу одні втратять роботу чи будуть змушені відмовитись від звичного рівня життя, а інші групи робітників і цілі країни так і зостануться за межами нових міжнародних ринків.

Інституціонально світовий ринок праці регламентується нормами міжнародних організацій, насамперед Міжнародної організації праці, іншими міжнародними трудовими інститутами в рамках системи ООН, міжнародними трьохсторонніми нарадами представників урядових органів, роботодавців і профспілок трудящих. Міжнародна федерація профспілок, її галузеві філії можуть значно впливати на прийняття рішень по імміграційній політиці, залученню іноземних робітників на регіональні ринки праці, регламентуванню норм міжнародних трудових угод.

Зі становленням державності України почались розробки політики регулювання міграційних процесів. Уперше цей напрям був відображений у Декларації про державний суверенітет України, прийнятої Верховною Радою України 16 липня 1991 р., де були сформульовані засади державного регулювання міграційних процесів, окреслено напрямки введення інституту українського громадянства тощо.

Питання державної міграційної політики частково були врегульовані до прийняття Конституції України. Були прийняті Закони, що мали першочергове значення: «Про громадянство України», «Про державний кордон України», «Про прикордонні війська України», Митний кодекс України, «Про біженців», «Про порядок виїзду з України і в'їзду в Україну громадян України», «Про правовий статус іноземців».

Конституція України закріплює за кожним громадянином свободу пересування та право вільно залишати територію країни. Основний закон держави гарантує кожному українцю піклування та захист під час його перебування за кордоном. Це конституційне положення знайшло свою підтримку в ст. 8 Закону «Про громадянство України». До міжнародних договорів, що регулюють трудову міграцію, входять двосторонні та багатосторонні угоди із урядами країн-реципієнтів української робочої сили, що регламентують умови та форми здійснення трудової діяльності працівників-мігрантів та визначають механізм їх правового і соціального захисту під час перебування за кордоном. Також до координаційної бази трудової міграції слід віднести законодавчі норми, що регулюють діяльність агенцій, які надають допомогу у працевлаштуванні громадян України за кордоном.

У питанні удосконалення системи управління міграціями в Україні залишається вироблення концепції як первинного, початкового документу в системі вироблення стратегії і постановки завдань у сфері регулювання міграційних процесів. Проаналізувавши соціально-демографічну та економічну ситуацію в країні та перспективи її розвитку, необхідно визначити мету, до якої просувається держава в сфері переміщення населення. Бажано прийняти політичне рішення вищого керівництва держави, обов'язкове для всіх гілок влади і громадян, тобто виробити концепцію державної міграційної політики, яка була б затверджена Верховною Радою України. Це може мобілізувати на виконання поставлених цілей усі сили суспільства, чітко зорієнтувати органи державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, неурядові організації, пресу, громадськість.

Для подальшого успішного розвитку економіки України потрібно достатньо трудових ресурсів. Протягом же останнього десятиліття населення України постійно скорочується. Основними причинами є негативні тенденції природного відтворення, низька народжуваність при високій смертності. Меншою мірою, однак також у напрямі скорочення, впливала на склад населення України зовнішня міграція, тобто виїзд населення з держави.

Стосовно проблем статистичного обліку мігрантів, можливо відмітити, що важливою характеристикою трудової міграції є тимчасовий характер перебування мігранта в місці роботи чи перебування з періодичним поверненням до місця постійного проживання. Ключовим є фактор тимчасовості перебування, що дозволяє виділити трудових мігрантів у статистиці і з практичної

точки зору більш сприйнятливий для фіксації потоків трудових мігрантів та їх регулювання.

Міжнародний досвід свідчить, що навіть за умов здійснення успішної політики держави щодо підвищення народжуваності, тривалості життя, покращення рівня здоров'я нації за таких умов демографічної ситуації в країні ліквідувати дефіцит робочої сили можливо шляхом поповнення людських ресурсів. Ця концепція реалізується шляхом скорочення обсягів відпливу населення з держави, стимулюванням повернення емігрантів на батьківщину, насамперед тих, хто виїхав тимчасово з трудовими цілями, кваліфікованих робітників, науковців, заохочення переселення людей в Україну, тобто залучення робочої сили з інших держав.

Формуючи й запроваджуючи в практику інституційні підходи щодо позитивного впливу на параметри ринку праці та напрямків його розвитку в умовах міжнародної конкуренції, слід виходити з чітко визначеної системи пріоритетів державної політики у сфері зайнятості населення. Ринок праці, на відміну від інших ринків, ґрунтується значною мірою на державній підтримці. Це — особливий ринок, де товаром є здібності, навички й уміння фахівця, а підприємства є споживачами цього специфічного товару.

Демократична держава не може здійснювати пряме управління зовнішньою трудовою міграцією населення. Однак ефективне функціонування зовнішньої трудової міграції населення без регулювання з боку держави є неможливим. Задача держави полягає в підвищенні ефективності даного процесу, правовому і соціальному захисті зовнішніх трудових мігрантів, попередженню загроз національній безпеці.

Вивчаючи досвід сучасної міграційної політики розвинутих країн, можна констатувати, що вона базується на кількох складових. До першої належать заходи на національному та міжнародному рівні з регулювання міграційних потоків і зміцнення контролю з регулювання міграційних потоків і зміцнення контролю за ними (включаючи вимоги з надання притулку). Друга складова стосується боротьби проти нелегальної міграції і зайнятості іноземних робітників. Третя складова охоплює всі заходи, метою яких є забезпечення інтеграції мігрантів у національний ринок праці, зокрема, і приймаючу країну взагалі. Останнє пов'язано із узгодженням політики у сфері міграції із міжнародною співпрацею у контексті розширення Європейського Союзу.

Політика розвинених країн щодо регулювання потоків міграції являє собою не тільки пошуки найефективніших шляхів зі зміни у

міграційному законодавстві та застосування нових правових норм, але й і впровадження нових форм міжнародної співпраці між країнами на глобальному та регіональному рівнях.

Показовою є практика останніх років, яка свідчить, що в країнах з перехідною економікою загальною закономірністю є деградація інтелектуального рівня трудових процесів і пов'язаний з ним рівень відтворення людського капіталу. Загальновизнано, що система підготовки та перепідготовки кадрів у силу своєї інертності не може забезпечити економіку необхідними їй працівниками в короткі терміни, особливо коли йдеться про рідкісних, унікальних спеціалістів, талановитих вчених і таке інше. Тому в умовах загострення світової конкурентної боротьби в інноваційній сфері переманювання «зарубіжних умів», насамперед з країн, що розвиваються та країн з перехідними економіками, а також з менш розвинених західноєвропейських країн є одним з найефективніших її методів.

Багато країн сьогодні мають приховану або неприховану політику залучення іноземних робітників. Більшість країн ОЕСР, наприклад, надають іноземцям право залишитись у країні й отримати тимчасовий або сезонний дозвіл на роботу у рамках контрактів зайнятості чи у відповідності з процедурами, що встановлюються для тих, хто проходить навчання.

Спостерігається все більш активний рух кваліфікованих робітників, особливо висококваліфікованих. Фактично в умовах політики обмеження імміграції, висококваліфікована праця стала одним з деяких засобів легальної міграції, і ці мігранти підпадають під спеціальні сприятливі міри (такі як процедура в'їзду, прибуття і праця в країні свого вибору, і в деяких випадках можливості поєднання зі своїми сім'ями).

Мобільність менеджерів, експертів і професіоналів є вирішальною рисою розвитку міжнародного ринку праці, що відображає розширення світової торгівлі, розвиток транснаціональних корпорацій і регіональну інтеграцію.

Однією з тенденцій, що визначають сучасну міграційну ситуацію населення в світі і в Україні, є збільшення масштабів нелегальної міграції. За даними МОП, близько третини потоку міжнародної міграції в світі зараз не контролюється.

Міжнародна співпраця з регулювання та контролю міграційних потоків ще не є достатньою між іншими розвиненими країнами, крім Європейського Союзу. Певні види дво- та багатосторонньої співпраці мають місце щодо візового режиму та прикордонного контролю.

Підсумовуючи вищевказане, можна виділити наступні інституційні підходи в регулюванні ринку праці за умов міжнародної конкуренції:

- вдосконалення правової бази в галузі міжнародної трудової міграції як українських громадян за кордон, так і іноземних громадян в Україну завдяки розвитку національного законодавства, укладання двосторонніх міжурядових угод, що обумовлюють соціальні гарантії громадян, що працюють на території іншої країни, а також підготовки умов для приєднання до міжнародних правових актів ООН, МОП і Ради Європи про захист прав трудящих-мігрантів та членів їх родин;
- забезпечення ефективної взаємодії державних і регіональних органів, що забезпечують захист національного ринку праці;
- посилення ролі держави в організації тимчасової трудової міграції українських громадян за кордон, що дозволить забезпечити соціальний і правовий захист українських трудящих-мігрантів, підвищить рівень відповідальності структур, що займаються закордонним працевлаштуванням українців;
- створення стимулів для повернення в Україну мігрантів, що раніше виїхали на роботу за кордон на постійне місце проживання чи по трудовим контрактам, у першу чергу висококваліфікованим фахівцям;
- розробка системи заходів по пріоритетній підтримці в Україні кваліфікованих спеціалістів провідних галузей науки і виробництва, в тому числі молоді.

Література

1. Правовое регулирование миграционных процессов в Украине Международная организация труда — 2002.
2. *Малиновська Олена*. Мігранти, міграція та Українська держава: аналіз управління зовнішніми міграціями. — К.: НАДУ, 2004. — С. 170—171.
3. *Рязанцев С.* Трудовая миграция в СНГ: тенденции и проблемы регулирования. — МЭ и МО, 2005. — № 11. — С. 65.
4. *Ступницький О. І.* Міжнародна міграція робочої сили та механізми її регулювання, 2004.
5. Інституційні засади інноваційної економіки: міжнародний досвід та вітчизняна практика (За заг. ред. В. Є. Новицького), К., 2005.

Стаття надійшла до редакції 04.01.2006